

МИНТАҚАДА ИҚТИСОДИЁТНИ БОШҚАРИШНИ НОМАРКАЗЛАШТИРИШ ШАРОИТИДА РИВОЖЛАНИШ СТРАТЕГИЯСИНИ ШАКЛЛАНТИРИШНИНГ ИЛМИЙ ЁНДАШУВЛАРИ ВА ТАМОЙИЛЛАРИ

Мустафаев Бахтиёр Рустамович

Тошкент давлат иқтисодиёт университети ҳузуридаги «Ўзбекистон иқтисодиётини ривожлантиришнинг илмий асослари ва муаммолари» илмий-тадқиқот маркази мустақил изланувчиси

Сўнги йилларда иқтисодиётни бошқаришни номарказлаштириш дунёнинг турли минтақаларида муҳим сиёсат йўналиши сифатида пайдо бўлди. Бу қарорлар қабул қилиш ваколатлари ва мажбуриятларини марказий ҳокимият органларидан минтақавий ва маҳаллий ҳокимиятларга ўтказишни назарда тутди. Номарказлаштиришнинг мантиқий асоси унинг минтақавий иштирокчиларнинг имкониятларини кенгайтириш, маҳаллий иштирокчи рағбатлантириш ва ҳар бир минтақанинг ўзига хос эҳтиёжларига яхшироқ мослаштирилган ривожланиш стратегияларини ишлаб чиқишда ётади. Худудлар ўзига хос иқтисодий, ижтимоий, маданий ва экологик хусусиятларга эга бўлганлиги сабабли, марказлаштирилмаган иқтисодий бошқарув ресурсларни янада самаралироқ тақсимлаш ва мақсадли ривожланиш ташаббусларига олиб келиши мумкин.

Иқтисодиётни бошқаришнинг марказлашмаган ёндашувларини қабул қилиш минтақавий ривожланиш стратегиялари учун муҳим оқибатларга олиб келиши мумкин. Тарафдорлар бу иқтисодий ўсишни кучайтириши, хизматлар кўрсатишни яхшилаш ва минтақавий инклюзивликни (кимнидир ёки бирор нарсани ижтимоий жараёнга киритиш²⁵) рағбатлантириши мумкинлигини таъкидласада, танқидчилар потенциал самарасизлик, мувофиқлаштириш муаммолари ва минтақалар ўртасидаги тафовутлар ҳақида хавотир билдирмоқда. Шундай қилиб, номарказлаштириш шароитида ривожланиш стратегияларининг самарадорлиги ва муваффақиятини таъминлайдиган илмий ёндашувлар ва тамойилларни тадқиқ қилиш ва тушуниш зарур.

Минтақада иқтисодиётни бошқаришни номарказлаштириш шароитида ривожланиш стратегиясини шакллантиришнинг илмий ёндашувлари ва тамойиллари бўйича тадқиқотлар қуйидаги сабабларга кўра муҳим аҳамиятга эга:

- *Сиёсат натижалари;*
- *Ахборотга асосланган қарорлар қабул қилиши;*
- *Минтақавий инклюзивлик;*
- *Барқарор ривожланиш интеграцияси.*

Минтақавий контекстни ҳар томонлама тушуниш муваффақиятли ривожланиш стратегиясининг асосини ташкил қилади. Бу минтақанинг ноёб иқтисодий, ижтимоий, маданий ва экологик хусусиятларини таҳлил қилишни ўз ичига олади. Табиий ресурслар, мавжуд тармоқлар, демографик тенденциялар, инфратузилма ва рақобатдош устунликлар каби омилларни ҳар томонлама баҳолаш керак. Илмий маълумотларни таҳлил қилиш ва тадқиқотлар сиёсатчиларга минтақанинг потенциаллари, муаммолари ва имкониятларини тушунишга ёрдам беради, бу уларга худуднинг ўзига хос эҳтиёжларига мослаштирилган стратегияларни ишлаб чиқишга имкон беради.

Сўнги йилларда Ўзбекистонда муҳим ислохотлар, жумладан, минтақада иқтисодиётни бошқаришни номарказлаштиришга қаратилган саъй-ҳаракатлар амалга оширилмоқда. Ўзбекистонда номарказлаштириш Президент Шавкат Мирзиёев 2016 йил охирида лавозимга киришганидан сўнг бошланган кенг кўламли иқтисодий ислохотларнинг бир қисми бўлди. Ҳукумат иқтисодий ривожланишга кўмаклашиш, сармояларни жалб қилиш ва бошқарув тизимини такомиллаштириш мақсадида қарорлар қабул қилиш ваколатлари ва масъулиятини марказий даражадан минтақавий ва маҳаллий ҳокимият органларига ўтказиш устида ишламоқда.

²⁵ <https://trends.rbc.ru/trends/social/6260fb9d9a794768ff6bebf0f>

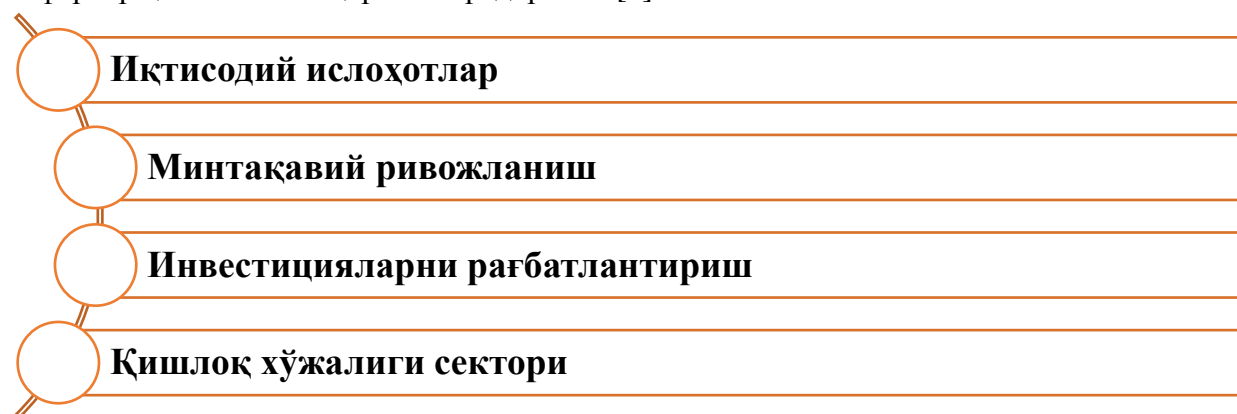
Марказлашмаган иқтисодиётни бошқаришга қизиқиш ортиб бораётганига қарамай, ушбу ривожланиш стратегиясини шакллантиришнинг илмий асосларини ўрганувчи кенг қамровли тадқиқотлар мавжуд эмас. Ушбу тадқиқот бўйича иқтисодчиларни илмий иўланишларини ўрганиб чиқиб, улар асосида тадқиқотимиз мазмунини очиб бериш имконияти мавжуд. Шу сабабли айрим тадқиқотчиларнинг фикрларини ўрганиб чиқсақда, мавзуга оид назарий тасаввурларни шакллантирсак.

Сўнгги бир неча ўн йилликларда бутун Европада марказлашмаган ҳукуматлар пайдо бўлди. Франция, Италия, Полша, Испания ёки Буюк Британия каби илгари марказлашган кўплаб давлатлар номарказлаштиришнинг кетма-кет тўлқинлари билан шуғулланган бўлса, Австрия, Бельгия ёки Германия каби илгари марказлашмаган бошқа давлатлар ваколатлар ва ресурсларни ҳукуматнинг субмиллий даражаларига ўтказишни кучайтирдилар [1].

Ушбу номарказлаштириш ҳаракатининг сабабларидан бири номарказлаштириш катта иқтисодий фойда келтиради деган чуқур ишончдир. Шунга қарамай, адабиётда бу шундайми ёки йўқми, номарказлаштириш иқтисодий самарадорликни оширадими ёки йўқми, деган аниқ ҳулосанинг йўқлиги икки омил билан боғлиқ. Биринчиси, номарказлаштиришнинг даромадлари ваколатлар ва ресурслар берилган ҳукумат сифатига боғлиқ. Самарали худудий ва маҳаллий бошқарув органларига ваколат ва ресурсларни ўтказиш давлат сиёсатининг маҳаллий эҳтиёжларга яхшироқ мослашишига олиб келади ва натижада самаралироқ бўлади. Аксинча, агар ваколат берилган маҳаллий ҳокимият миллий ҳукуматларга қараганда камроқ қобилиятга эга бўлса, умумий иқтисодий самарадорликка путур етказиши мумкин.

Самарали ва динамик марказлаштирилмаган ҳукуматларга эга бошқалар билан ўралган худудлар, бир томондан, жисмоний шахслар ва фирмалар яхши сиёсат ва хизматлар кўрсатишни излаб, оёқлари билан овоз беришлари туфайли ютқазиши мумкин [2]. Бошқа томондан, марказлашмаган ҳукуматлар ўртасидаги рақобат маҳаллий ҳукуматларнинг аҳолининг талабларига янада самаралироқ жавоб беришига олиб келиши мумкин. Бу хизматлар кўрсатишнинг умумий сифатини яхшилайти ва капитал, истеъдодлар ва фирмаларнинг қочиб кетишининг олдини олади [3].

Номарказлаштириш сезиларли иқтисодий фойда келтиради деган ишонч классик фискал федерализм адабиётига асосланган. В.Э.Оатес ишлари номарказлаштиришнинг иккита асосий афзалликларини таъкидлади [4]. Биринчидан, маҳаллий ҳукуматнинг давлат харажатларини турли худудларда яшовчи шахсларнинг хоҳишига кўра самаралироқ мувофиқлаштириш қобилияти. Иккинчидан, субмиллий ҳукуматлар ўртасидаги рақобат туфайли кам фойдаланилган ресурсларни сафарбар қилишнинг юқори самарадорлиги [5].

1-расм. Ўзбекистонда номарказлаштиришнинг асосий жиҳатлари²⁶.

Ҳукумат иқтисодиётни либераллаштириш, бюрократик тўсиқларни камайитириш ва бизнес учун янада қулай муҳит яратишга қаратилган иқтисодий ислохотларни амалга оширди. Ушбу саъй-

²⁶ Муаллиф томонидан шакллантирилган.

ҳаракатлар корхоналарни рўйхатдан ўтказиш тартиб-қоидаларини соддалаштириш ва инвесторлар химоясини кучайтиришни ўз ичига олади.

Ўзбекистонда номарказлаштириш маҳаллий ҳокимиятларга уларнинг ноёб эҳтиёжлари ва ресурсларига мос келадиган ривожланиш стратегияларини ишлаб чиқиш ва амалга ошириш ҳуқуқини бериш орқали минтақавий ривожланишни рағбатлантиришга қаратилган. Бунга минтақавий ҳукуматларга кўпроқ молиявий ва маъмурий автономиялар бериш орқали амалга ошириш режалаштирилмоқда.

Ҳукумат Ўзбекистоннинг турли ҳудудларига тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларни жалб қилишга фаол ҳаракат қилмоқда. Бу ҳаракатда номарказлаштириш муҳим роль ўйнайди, чунки минтақавий ҳокимиятларга инвестицияларни осонлаштириш ва бизнесни ривожлантириш учун қулай шарт-шароитлар яратиш учун кўпроқ ваколат берилган.

Қишлоқ хўжалиги Ўзбекистон иқтисодиётининг ҳал қилувчи соҳаси бўлиб, номарказлаштириш қишлоқ хўжалигини режалаштириш, ерни бошқариш ва фермерларни қўллаб-қувватлашда минтақавий ҳукуматларнинг ролини кучайтиришга қаратилган.

Қийинчиликлар ва имкониятлар:

Ўзбекистонда номарказлаштириш саъй-ҳаракатлари минтақавий ривожланиш ва иқтисодий ўсиш учун бир қанча имкониятлар тақдим этсада, улар диққат билан ҳал қилиниши керак бўлган муаммолар ҳам мавжуд (1-жадвал).

1-жадвал.

Ўзбекистонда номарказлаштиришдаги муаммо ва имкониятлар²⁷

Муаммолар	
Потенциални ошириш	Минтақавий ва маҳаллий ҳокимият органларининг иқтисодий қарорларни самарали бошқариш ва сиёсатни амалга ошириш учун зарур салоҳият, ресурслар ва тажрибага эга бўлишини таъминлаш номарказлаштиришни муваффақиятли амалга ошириш учун зарурдир.
Мувофиқлаштириш	Турли минтақалар ўртасида сиёсат ва ривожланиш ташаббусларини мувофиқлаштириш мураккаб бўлиши мумкин ва ҳукуматнинг турли даражалари ўртасида самарали алоқа ва ҳамкорликни талаб қилади.
Молиявий номутаносиблик	ресурсларнинг мутаносиб тақсимланишини ва ҳудудлар ўртасида даромадларни тақсимлаш механизмларини таъминлаш молиявий номутаносиблик ва иқтисодий ривожланишдаги номутаносибликларнинг олдини олиш учун жуда муҳимдир.
ИМКОНИЯТЛАР	
Мослаштирилган стратегиялар	Номарказлаштириш ҳудудларга уларнинг ўзига хос эҳтиёжлари ва шароитларига мослаштирилган стратегия ва сиёсатларни ишлаб чиқишга имкон беради, бу эса янада самарали ва мақсадли ривожланишга олиб келади.
Маҳаллий имкониятларни кенгайтириш	Маҳаллий ҳамжамиятларнинг имкониятларини кенгайтириш ва уларни қарорлар қабул қилиш жараёнига жалб қилиш ривожланиш жараёнида мулкчилик ва жавобгарликни ошириши мумкин.
Иқтисодий диверсификация	Номарказлаштириш минтақавий иқтисодий диверсификацияни рағбатлантириши мумкин, бу эса битта саноат ёки секторга боғлиқликни камайитиришга ва умумий иқтисодий барқарорликни оширишга олиб келади.

²⁷ Муаллиф томонидан шакллантирилган.

Ўзбекистоннинг минтақада иқтисодий бошқарувни номарказлаштиришга қаратилган сайёҳаракатлари минтақавий ривожланиш ва иқтисодий ўсишга қўмаклашиш мажбуриятини акс эттиради. Жараён қийинчиликлар ва имкониятларни тақдим этсада, у иқтисодиётни диверсификация қилиш ва минтақавий рақобатбардошликни ошириш салоҳиятига эга. Доимий мониторинг, салоҳиятни ошириш ва самарали мувофиқлаштириш Ўзбекистонда муваффақиятли номарказлаштириш ва барқарор ривожланиш учун зарур.

Ўзбекистон минтақасида хўжалик бошқарувини муваффақиятли номарказлаштириш чуқур ўйланган ва комплекс стратегияни талаб қилади. Минтақавий ҳукуматларга қарорлар қабул қилишда кўпроқ ваколатлар ва ресурсларни тақдим этиш, шунингдек, ҳукуматнинг турли даражалари ўртасида мувофиқлаштириш ва ҳамкорликни таъминлаш орқали Ўзбекистон ўзининг турли минтақалари салоҳиятини тўлиқ очиб, барқарор иқтисодий ўсишга ёрдам бериши мумкин. Стратегия номарказлаштиришни минтақавий ривожланиш ва фаровонлик катализаторига айлантириш учун салоҳиятни ошириш, манфаатдор томонларни жалб қилиш ва далилларга асосланган қарорлар қабул қилишга устувор аҳамият бериши керак.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Hooghe L, Marks G, Schakel AH, et al. (2016) Measuring Regional Authority: A Postfunctionalist Theory of Governance (Vol. 1). Oxford: Oxford University Press.
2. Tiebout CM (1956) A pure theory of local expenditures. *Journal of Political Economy* 64(5): 416–424.
3. Iimi A (2005) Decentralization and economic growth revisited: An empirical note. *Journal of Urban Economics* 57(3): 449–461.
4. Oates WE (1972) *Fiscal Federalism*. New York: Harcourt-Brace Jovanovich.
5. Rodríguez-Pose A, Ezcurra R (2010) Does decentralization matter for regional disparities? A cross-country analysis. *Journal of Economic Geography* 10(5): 619–644.